Andrzej Dudek

O HISTORII POCZTY GOSTYŃSKIEJ W OKRESIE ZABORU PRUSKIEGO

Początek zorganizowanych usług pocztowych w Polsce łączy się z królem Zygmuntem Augustem. 18 października 1558 roku nadał on swojemu dworzaninowi Prosperowi Prowanemu stosowny przywilej. Dokument regulował ruch pocztowy na trasie Kraków–Wenecja. Po raz pierwszy na naszych ziemiach za określoną opłatą zaczęto wtedy przewozić listy osób prywatnych. W 1583 roku król Stefan Batory ujednolicił taryfę listową. Była to pionierska regulacja w skali światowej. Opłata pocztowa została uzależniona wyłącznie od masy listu. W czasach saskich, w latach 1697-1763, wprowadzono użycie pocztowych pieczęci lakowych, zabezpieczając nimi przesyłki. W wyniku trzeciego rozbioru w 1795 roku Pocztę Polską wchłonęły poczty zaborców.

Gostyń po zajęciu Wielkopolski przez Prusy trafił w granice Rejencji Poznańskiej, która z kolei podzielona została na 17 powiatów. Na ich czele stali landraci. Miasto znalazło się w powiecie krobskim. Siedzibę władz powiatowych umieszczono w Rawiczu.

Na obszarze Rejencji Poznańskiej Poczta Pruska przejęła polskie urzędy pocztowe działające w okresie Księstwa Warszawskiego. Zaborca ustanowił 16 urzędów I klasy, 16 urzędów II klasy, 62 urzędy III klasy oraz 277 agencji pocztowych. Urzędy I klasy mieściły się między innymi w: Poznaniu, Lesznie, Ostrowie, Rawiczu i Śremie. Placówkami tymi zarządzał dyrektor. Urzędy II klasy mieściły się przykładowo w: Gostyniu, Jarocinie, Wolsztynie i Koźminie. Na ich czele stał z kolei pocztmistrz. Urzędy III klasy zorganizowano w mniejszych miasteczkach typu Borek, Krobia, Poniec, Pogorzela, Dolsk. Każdym z nich zarządzał postverwalter.

31 grudnia 1867 roku Poczta Pruska przystąpiła do Północnoniemieckiego Związku Pocztowego. Trzy lata później jego obowiązki przejęła Poczta Rzeszy. Zmiany te nie miały jednak zasadniczego wpływu na stosowanie stempli pocztowych. Przed wprowadzeniem znaczków, to znaczy w wiekach XVII-XIX, stosowano papier stemplowy do sporządzania dokumentów i korespondencji. Znak opłaty był tłoczony lub nadrukowywany. Stanowił on podatek za odstępstwo od wyłączności poczty państwowej. Pierwsze stemple

nadawcze wprowadzono w Prusach na przełomie 1816/1817 roku. Pojawiły się one początkowo tylko w większych urzędach. Niemniej jednak już wówczas niektórzy pocztmistrzowie decydowali się na własne stemple jednowierszowe tylko z nazwą miejscowości.

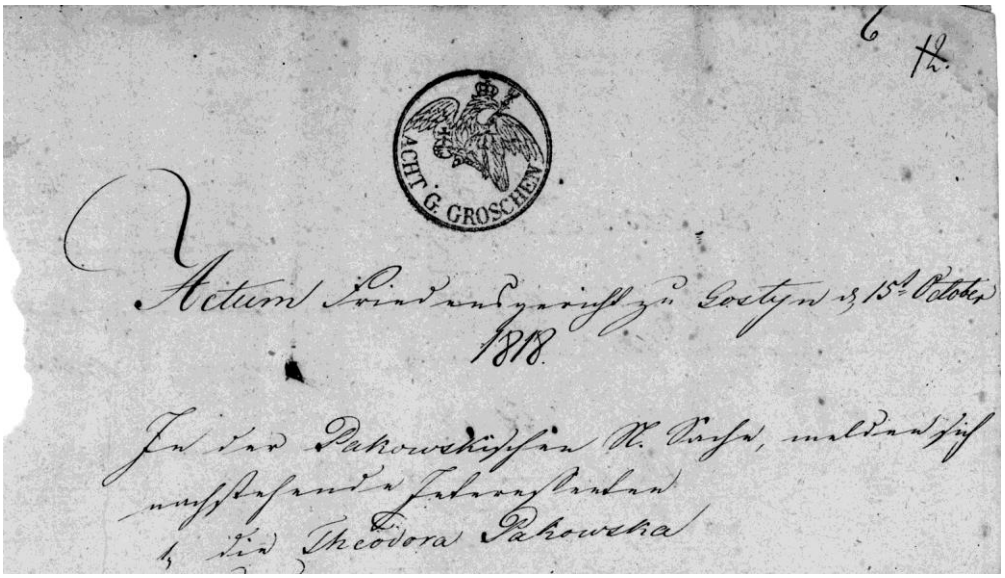

Papier stemplowy stosowany od XVII do XIX wieku

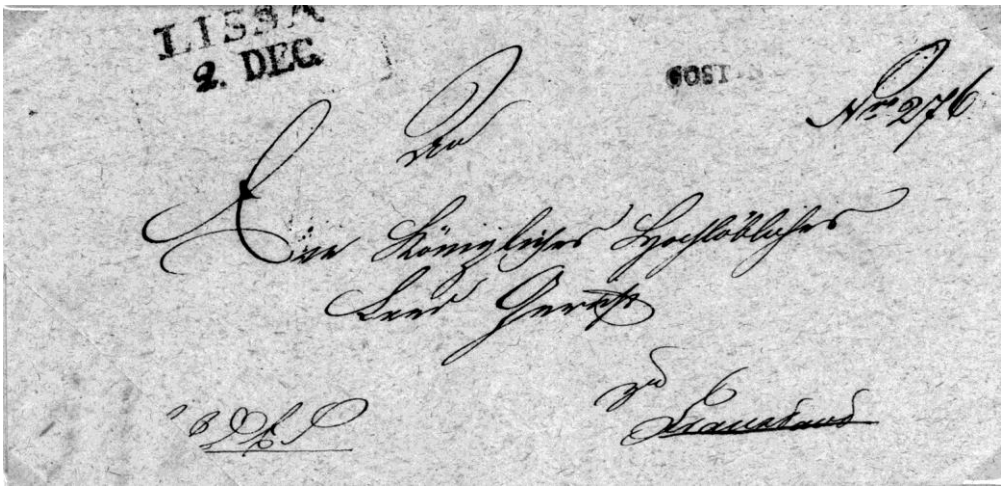

List z Leszna do Gostynia – 2 grudnia 1821 roku.
Stempel Gostynia typu I, a także Leszna typu II

Stemple nadawcze z 1817 roku były dwuwierszowe bez ramki. Od 1820 roku znakowano przesyłki pocztowe ręcznym napisem lub stemplem w ramce *Recomandirt* (*polecony*). Zaczęto też stosować odpowiednie nalep-

ki. Na przesyłkach, które były wysyłane razem z paczkami (listy paczkowe), stosowano odręczną adnotację, a później wprowadzono nalepki paczkowe z numerem przesyłek. Odpowiednie nalepki stosowano także na listach pobraniowych. Ponadto wprowadzono stemple odbiorcze.

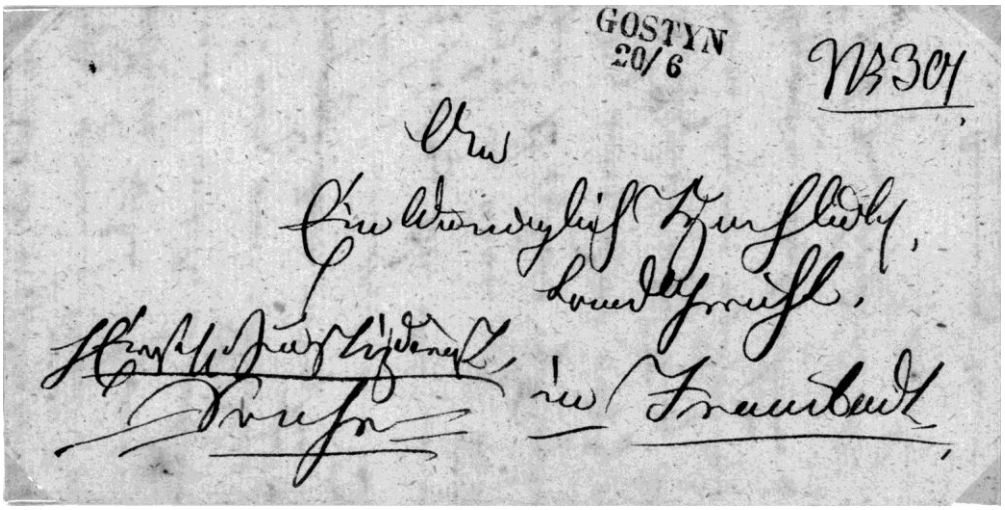

List z Gostynia do Wschowy z 1830 roku

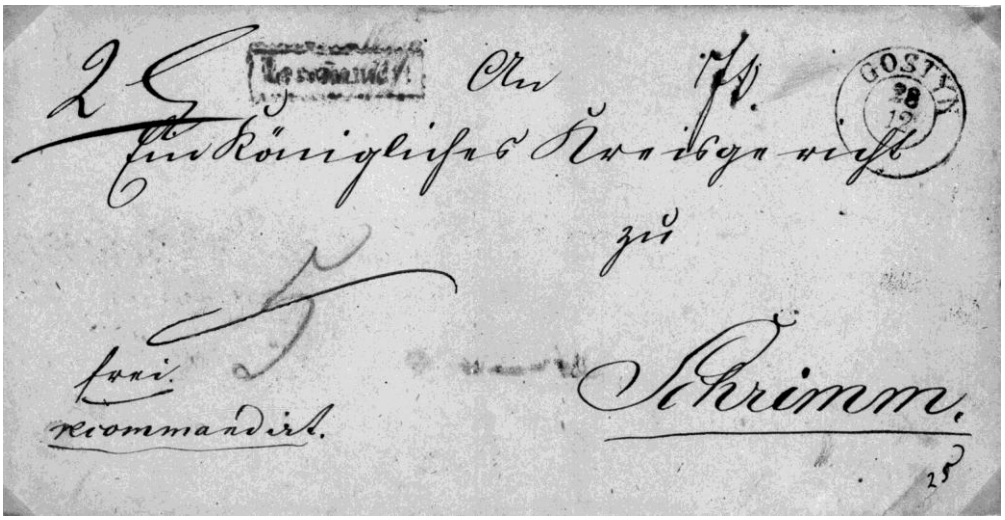

List polecony z Gostynia do Śremu. Stempel nadawczy dwuobrączkowy. Jednowierszowy stempel w ramce „Recomandirt”

Okres przedznaczkowy kończy się wraz z wprowadzeniem przez Pocztę Królestwa Prus rozporządzenia numer 238 z 30 października 1850 roku. Na jego mocy ustanowiono znaczki pocztowe, które weszły do obiegu 15 listopada 1850 roku na całym obszarze Prus, również w Wielkim Księ-

stwie Poznańskim. Od tego dnia do kasowania znaczków zaczęto używać stempla okrągłego czteroobrączkowego. Każdy z nich posiadał numer pośrodku. W ten sposób powstały tak zwane stemple numerowe. Gostyń miał stempel numer 519. 1 stycznia 1870 roku na ziemiach polskich zaboru pruskiego weszły do obiegu znaczki i całostki Rzeszy Niemieckiej. Od 1 stycznia do 31 grudnia 1871 roku w miejsce znaczków państwa pruskiego wchodziły znaczki Północnoniemieckiego Związku Pocztowego.

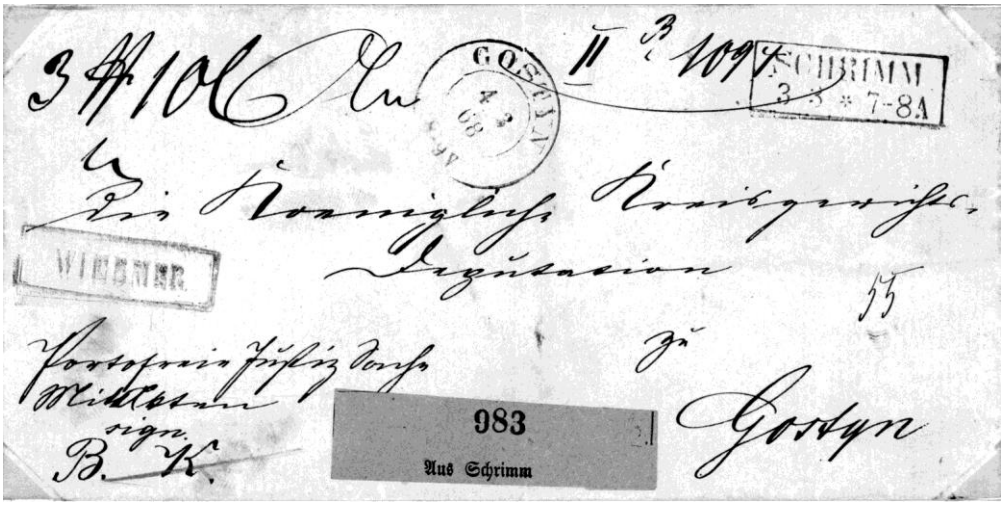

List paczkowy ze Śremu do Gostynia z 1868 roku.
Stempel nadawczy Śremu, odbiorczy Gostynia, dwuobrączkowy i nalepka paczkowa

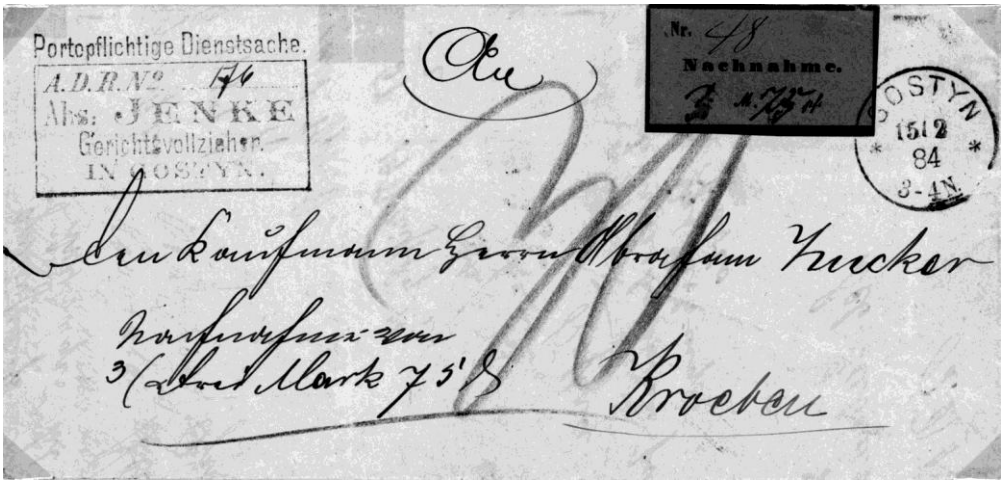

List pobraniowy z Gostynia do Krobi wysłany 15 lutego 1884 roku.
Kasownik jednoobrączkowy. Nalepka „Nachnahme" (pobranie)

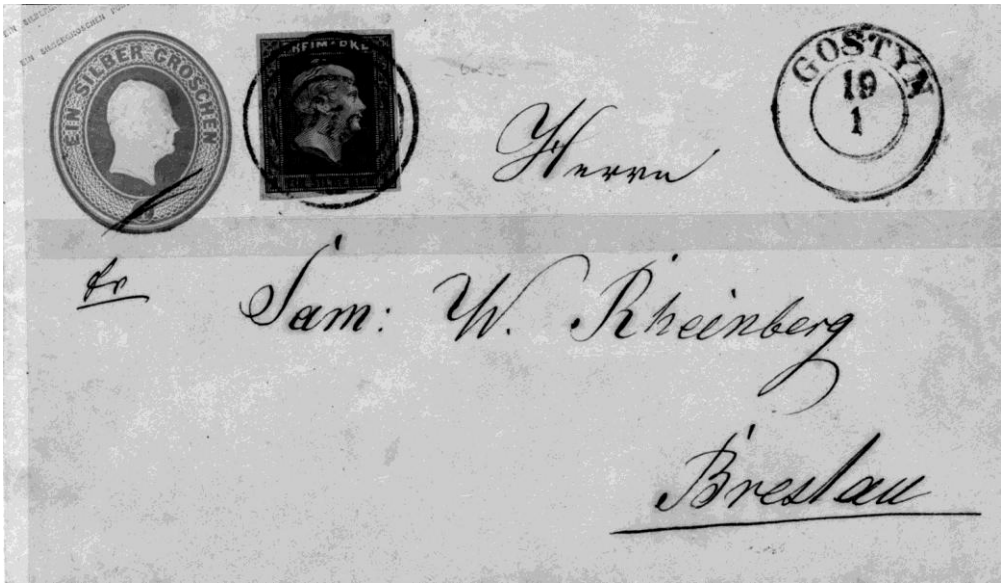

List z Gostynia do Wrocławia (Breslau).
Całostka nr gaa-1, używana w latach 1850-1851 o nominale 1 gr.
Znaczek pruski nr 2 wartości 1 sbr. gr, użyty jako dopłata.
Skasowany kasownikiem numerowym 519.kasownik nadawczy Gostynia typu VIII.
Na odwrocie stemple odbiorcze typu C oraz G

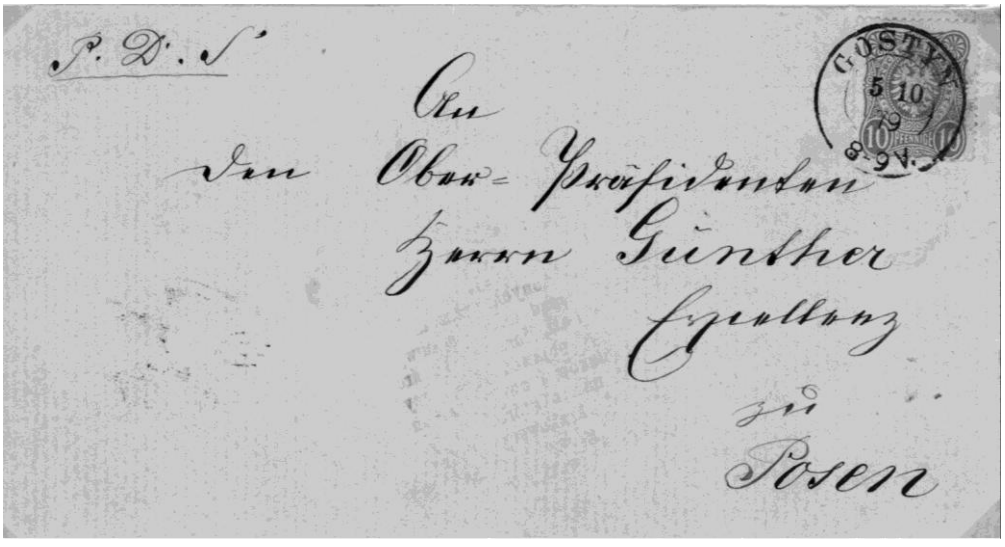

List z Gostynia do Poznania. Znaczek Rzeszy Niemieckiej.
Stempel nadawczy Gostynia z datą 5 października 1879 roku

Omówione powyżej materiały udało się autorowi niniejszego tekstu pozyskać w wyniku długoletnich starań. Wchodzą one obecnie w skład wie-

lokrotnie prezentowanego na wystawach filatelistycznych w Polsce Eksponatu Wystawowego „Gostyń".

W dalszej części pracy zostaną zaprezentowane dane na temat historii najwcześniejszych urzędów pocztowych w Gostyniu. W 1795 roku decyzją władz pruskich w mieście utworzono Królewską Ekspedycję Podwód. Instytucja ułatwiła połączenia pocztowe oraz zajmowała się rekwizycją koni podwodowych z 36 okolicznych wsi. Mieściła się przy ówczesnej ulicy Klasztornej (obecnie Jana Pawła II). Organizacja Ekspedycji w Gostyniu była doniosłym wydarzeniem dla regionu. Do końca istnienia Pierwszej Rzeczypospolitej miasto nie posiadało bowiem regularnej stacji pocztowej. Działał, co prawda, zajazd „Nadolnik", ale nie pełnił on funkcji pocztowych. Był to obiekt klasztorny, przeznaczony dla pielgrzymów i podróżnych, który wzniesiono po 1758 roku.

W okresie Księstwa Warszawskiego (1807-1815) na trasie Gostyń–Leszno działała poczta posłannicza (piesza). Ciekawą informację o urzędzie pocztowym w Gostyniu w okresie zaborów znajdujemy we *Wspomnieniach* Józefa Woziwodzkiego (1866-1948). Sam budynek autor zapamiętał tak:

> Zbliżyliśmy się do narożnikowej kamienicy ulicy Leszczyńskiej i Dolskiej [dzisiaj Kolejowa 1], pierwotnej własności Niemca Isakeita – właściciela Otówka. Do tej kamienicy o wysokim parterze, sześciu oknach frontowych, wchodziło się szerokimi drzwiami po kilku stopniach granitowych schodów. Przez wiele lat mieściła się w niej poczta i ożywiała spokojną ulicę Dolską przypominającą dawniejsze przedmieście Gostynia.

Równie precyzyjnie i barwnie J. Woziwodzki odmalował codzienne życie przed wejściem do urzędu. Z jego opisu wolno wnosić, że było to jedno z najważniejszych miejsc w mieście. Świadczą o tym choćby następujące słowa:

> Przed pocztą cały dzień był ożywiony ruch. Kilka razy dziennie przyjeżdżały, odjeżdżały poczty: z Leszna, Borku, Krobi i Lubinia, a prócz tego kursowały codziennie „ekstra poczty". Toteż przed budynkiem roiło się od publiczności. Jedni odprowadzali odjeżdżających i oczekiwali przyjeżdżających. Wiele dzieci czekało na trąbkę pocztyliona […] ogłaszającego przyjazd lub odjazd […]. Ostatnimi pocztylionami byli: stary Zwierzyk, odznaczony złotym batem za wierną 50-letnią służbę, i młodszy Ławniczak. Pojazdy pocztowe były ciężkie – karoce z wielką skrzynią żelazną w tyle do paczek i listów, do góry miejsce kryte dla bagaży; malowane, względnie lakierowane na żółto-czarno. „Ekstra poczty" były lżejszymi pojazdami.

Pamiętnikarz podaje dalej, że koni do zaprzęgu dostarczał Isakeit, właściciel domu. Po przeniesieniu poczty na ulicę Leszczyńską (dzisiaj Powstańców Wielkopolskich 3) stary budynek urzędu nabył kupiec zboża, Żyd Goldschmidt. Urząd pocztowy przy ulicy Leszczyńskiej działał kilkadziesiąt lat, aż do zakończenia drugiej wojny światowej. Ważnym momentem dla

poczty gostyńskiej było uruchomienie 1 października 1888 roku połączeń kolejowych na trasie Leszno-Gostyń-Jarocin. Dołączony do składu kursującego na tej trasie ambulans pocztowy oznaczony był symbolem ZUG 466. Podobny ambulans jeżdżący na trasie kolejowej Gostyń-Kościan miał numer ZUG 464, a na trasie Kościan-Gostyń – ZUG 463.

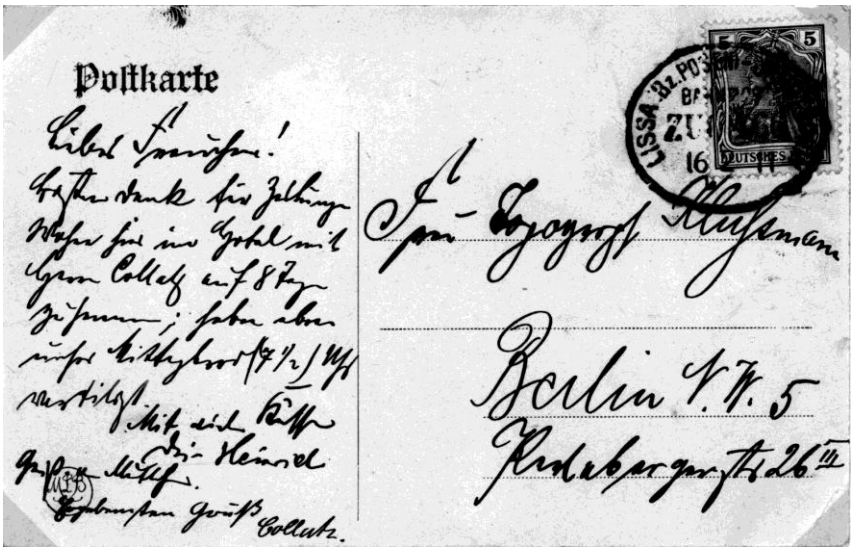

Kartka pocztowa wysłana z Gostynia 16 lutego 1911 roku.
Kasownik ambulansu pocztowego (kolejowego) Zug 466, kursującego na trasie Leszno-Gostyń-Jarocin

Budynek gostyńskiej poczty na początku XX wieku

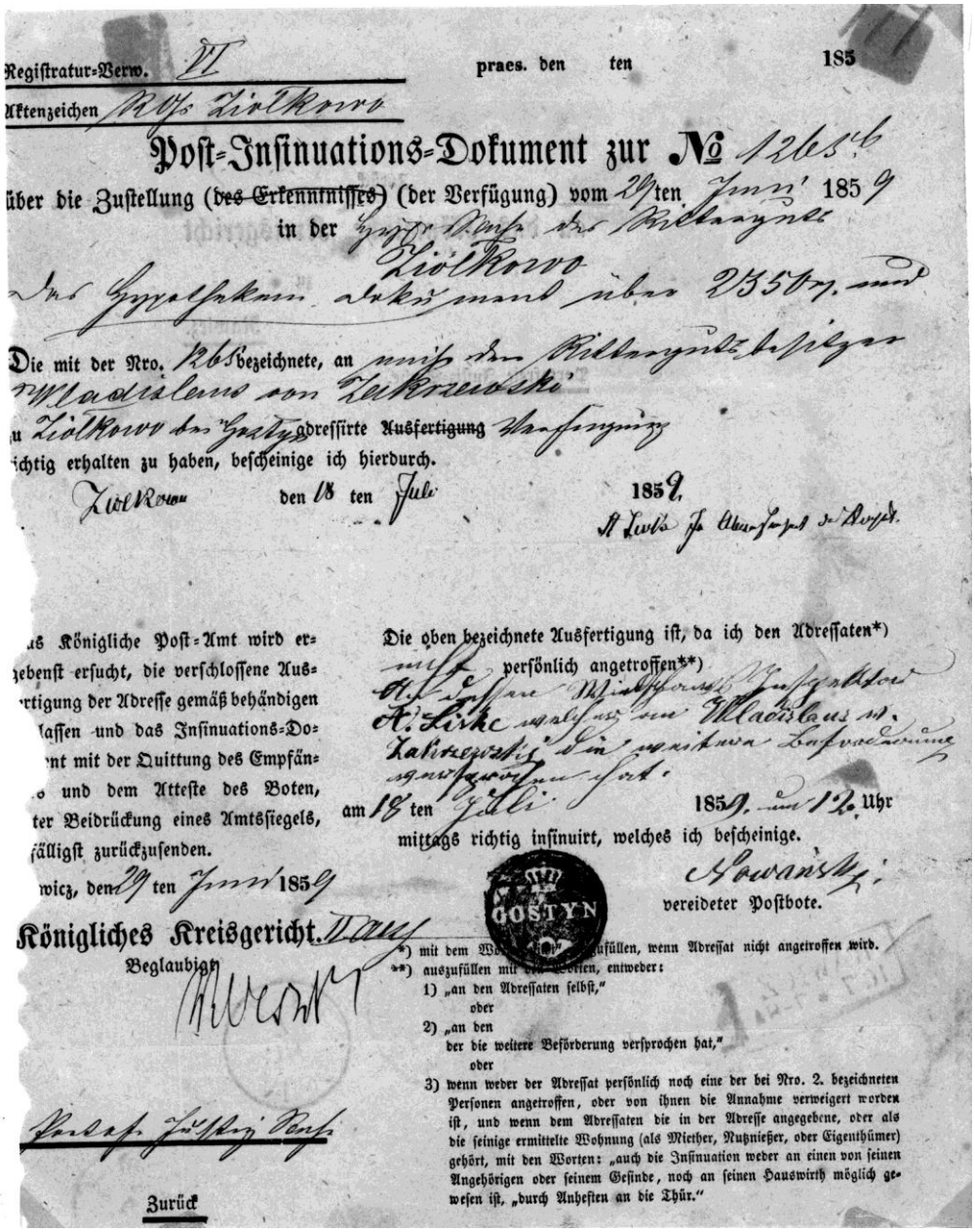

Registratur-Verw. VI praes. den ten 185

Aktenzeichen Rep. Ziolkowo

Post-Insinuations-Dokument zur № 1265

über die Zustellung (des Erkenntnisses) (der Verfügung) vom 29 ten Juni 1859

in der Sache des Ritterguts-Besitzers Ziolkowo

wider den Gutsbesitzer Adalbert und Leon Zakrzewski

Die mit der Nro. 1265 bezeichnete, an [illegible] Ritterguts-Besitzer Wladislaus von Zakrzewski

zu Ziolkowo bei Gostyn adressirte Ausfertigung [illegible]

richtig erhalten zu haben, bescheinige ich hierdurch.

Ziolkowo den 18 ten Juli 1859.

[illegible]

Das Königliche Post-Amt wird ergebenst ersucht, die verschlossene Ausfertigung der Adresse gemäß behändigen zu lassen und das Insinuations-Dokument mit der Quittung des Empfängers und dem Atteste des Boten, unter Beidrückung eines Amtssiegels, gefälligst zurückzusenden.

Gostyn, den 29 ten Juni 1859

Königliches Kreisgericht. Daus

Beglaubigt [illegible]

Zurück

Die oben bezeichnete Ausfertigung ist, da ich den Adressaten*) nicht persönlich angetroffen**) [illegible] Wladislaus v. Zakrzewski, sondern [illegible]

am 18 ten Juli 1859 um 12 Uhr mittags richtig insinuirt, welches ich bescheinige.

Nowanski, vereideter Postbote.

GOSTYN

*) mit dem Worten auszufüllen, wenn Adressat nicht angetroffen wird.

**) auszufüllen mit den Worten, entweder:

1) „an den Adressaten selbst,"
oder
2) „an den
der die weitere Beförderung versprochen hat,"
oder
3) wenn weder der Adressat persönlich noch eine der bei Nro. 2. bezeichneten Personen angetroffen, oder von ihnen die Annahme verweigert worden ist, und wenn dem Adressaten die in der Adresse angegebene, oder als die seinige ermittelte Wohnung (als Miether, Nutznießer, oder Eigenthümer) gehört, mit den Worten: „auch die Insinuation weder an einen von seinen Angehörigen oder seinem Gesinde, noch an seinen Hauswirth möglich gewesen ist, „durch Anheften an die Thür."

Pruski pocztowy dowód doręczenia z 18 lipca 1859 roku.
Pieczęć poczty w Gostyniu
(tzw. lustrzanka", do stemplowania przesyłek wykorzystywano pieczęć lakową)

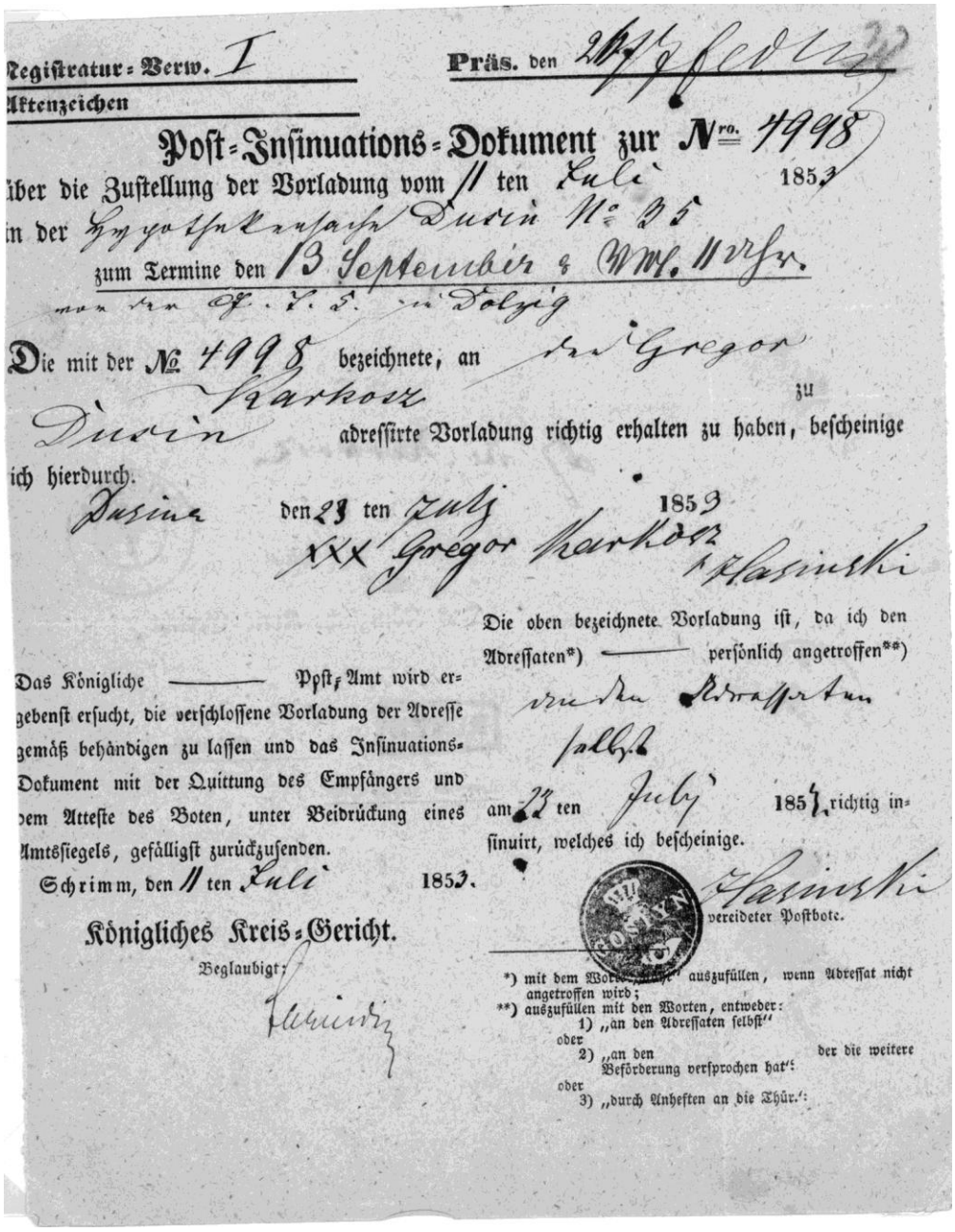

Registratur-Verw. I
Aktenzeichen

Präs. den 21/7 Juli 53

Post-Insinuations-Dokument zur Nro. 4998

über die Zustellung der Vorladung vom 11 ten Juli 1853
in der Hypothekensache Durin No 35
zum Termine den 13 September 9 Uhr Vorm.
von dem K. L. G. in Dolzig

Die mit der № 4998 bezeichnete, an den Gregor Markosz zu Durin adressirte Vorladung richtig erhalten zu haben, bescheinige ich hierdurch.

Durin den 23 ten July 1853
XXX Gregor Markosz
Glasinski

Das Königliche ——— Pfst. Amt wird ergebenst ersucht, die verschlossene Vorladung der Adresse gemäß behändigen zu lassen und das Insinuations-Dokument mit der Quittung des Empfängers und dem Atteste des Boten, unter Beidrückung eines Amtssiegels, gefälligst zurückzusenden.

Schrimm, den 11 ten Juli 1853.

Königliches Kreis-Gericht.

Beglaubigt:

Die oben bezeichnete Vorladung ist, da ich den Adressaten*) ——— persönlich angetroffen**) wurde Adressaten selbst

am 23 ten July 1853 richtig insinuirt, welches ich bescheinige.

Glasinski
vereideter Postbote.

*) mit dem Wort[illegible] auszufüllen, wenn Adressat nicht angetroffen wird;
**) auszufüllen mit den Worten, entweder:
1) „an den Adressaten selbst"
oder
2) „an den der die weitere Beförderung versprochen hat"
oder
3) „durch Anheften an die Thür."

Pruski pocztowy dowód doręczenia z 23 lipca 1853 roku.
Pieczęć poczty w Gostyniu
(tzw. lustrzanka", do stemplowania przesyłek wykorzystywano pieczęć lakową)

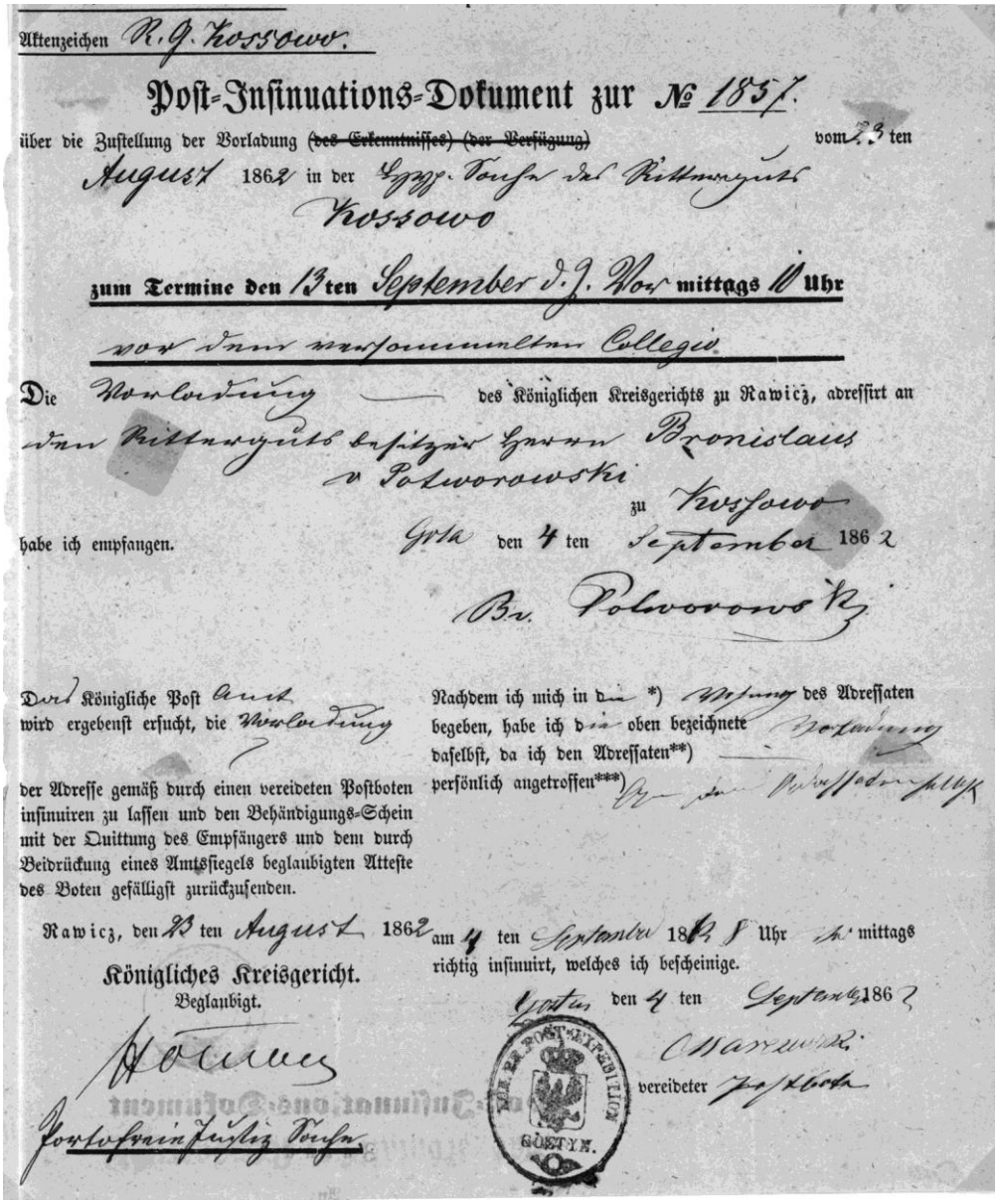

Aktenzeichen R. G. Kossowo.

Post-Insinuations-Dokument zur № 1857.

über die Zustellung der Vorladung ~~(des Erkenntnisses) (der Verfügung)~~ vom 23 ten August 1862 in der Sache des Rittergutsbesitzers Kossowo

zum Termine den 13ten September d. J. Vormittags 10 Uhr

vor dem unterzeichneten Collegio.

Die Vorladung des Königlichen Kreisgerichts zu Rawicz, adressirt an den Rittergutsbesitzer Herrn Bronislaus v. Potworowski zu Kossowo

habe ich empfangen.

Gostyń den 4ten September 1862

Br. Potworowski Rz.

Das Königliche Post Amt wird ergebenst ersucht, die Vorladung der Adresse gemäß durch einen vereideten Postboten insinuiren zu lassen und den Behändigungs-Schein mit der Quittung des Empfängers und dem durch Beidrückung eines Amtssiegels beglaubigten Atteste des Boten gefälligst zurückzusenden.

Nachdem ich mich in d[ie] *) Wohnung des Adressaten begeben, habe ich die oben bezeichnete Vorladung daselbst, da ich den Adressaten**) persönlich angetroffen***) [illegible]

Rawicz, den 23 ten August 1862

Königliches Kreisgericht.
Beglaubigt.
[illegible]
Gerichtsschreiber Justiz Rath

am 4 ten September 1862 8 Uhr [illegible] mittags richtig insinuirt, welches ich bescheinige.

Gostyń den 4 ten September 1862

KÖN. PR. POST-EXPEDITION GOSTYN.

Warzawski
vereideter Postbote

Dokument pocztowy (potwierdzenie odbioru).
Pieczęć poczty w Gostyniu z 1862 roku.
Podpis Bronisława Potworowskiego z Kosowa

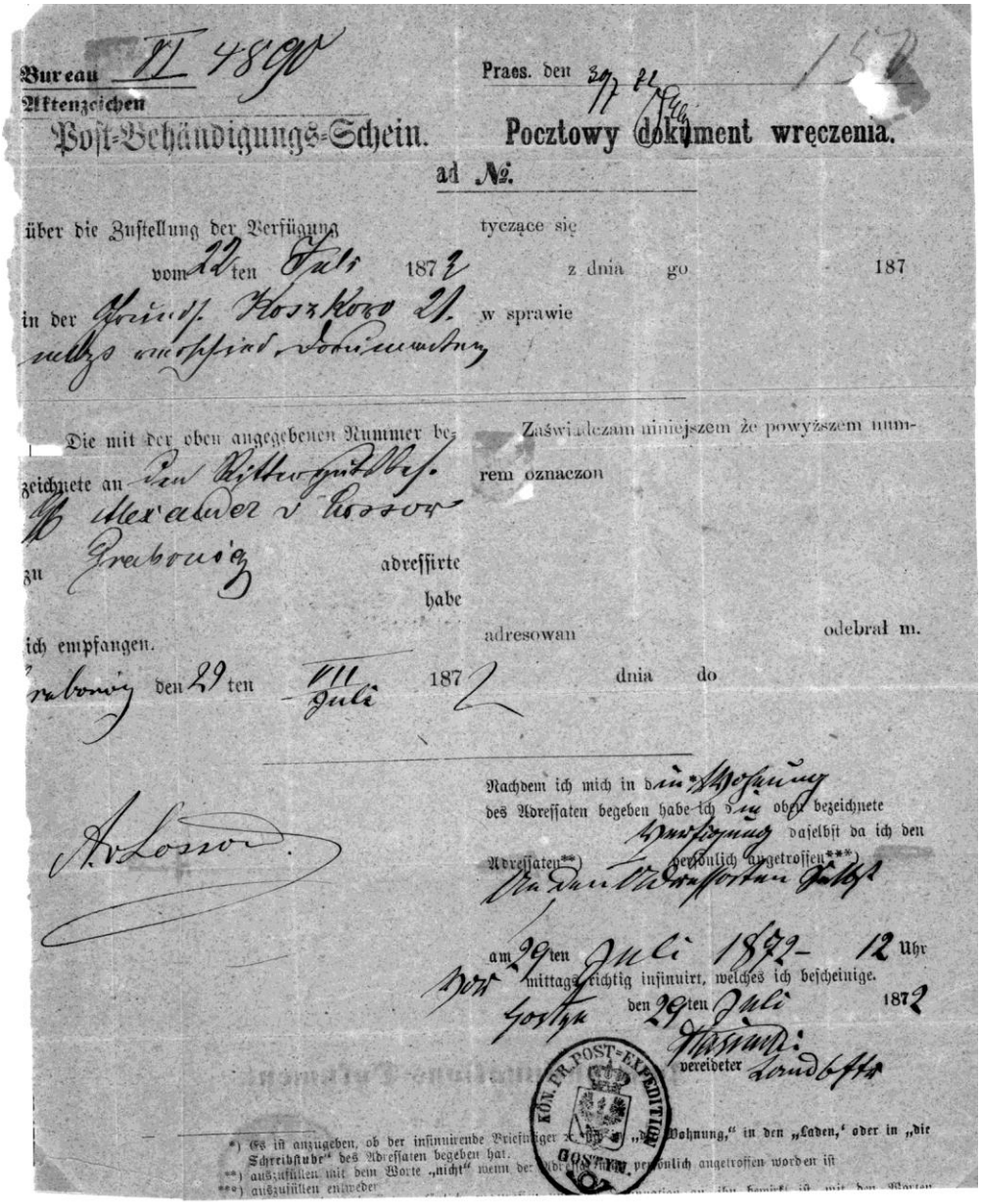
Bureau II 4890
Aktenzeichen
Praes. den 29/7 72 152
Post-Behändigungs-Schein. Pocztowy dokument wręczenia.
ad №.
über die Zustellung der Verfügung tyczące się
vom 22 ten Juli 1872 z dnia go 187
in der Grund. Koszkowo 21. w sprawie
Die mit der oben angegebenen Nummer bezeichnete an Den Rittergutsbes. Alexander v. Lossow zu Grabowiec adressirte habe ich empfangen. Grabowiec den 29 ten Juli 1872
Zaświadczam niniejszem że powyższem numerem oznaczon adresowan odebrał m. dnia do
A. v. Lossow.
Nachdem ich mich in die Wohnung des Adressaten begeben habe ich die oben bezeichnete Wohnung daselbst da ich den Adressaten** persönlich angetroffen*** Den Rittergutsbesitzer Lossow
am 29 ten Juli 1872 12 Uhr mittags richtig insinuirt, welches ich bescheinige.
Gostyn den 29 ten Juli 1872
vereideter Landbote
KÖN. PR. POST-EXPEDITION GOSTYN
*) Es ist anzugeben, ob der insinuirende Briefträger x. x. die „Wohnung," in den „Laden," oder in „die Schreibstube" des Adressaten begeben hat.
**) auszufüllen mit dem Worte „nicht" wenn der Adressat nicht persönlich angetroffen worden ist
***) auszufüllen entweder

Niemiecki pocztowy dokument doręczenia z 22 lipca 1872 roku w rzadko spotykanej dwujęzycznej wersji niemiecko-polskiej, pieczęć poczty w Gostyniu

Bibliografia

400 lat Poczty Polskiej, red. Zofia Manterys, Warszawa 1958.
Dudek Andrzej, *Gostyńska poczta w okresie zaboru pruskiego*, „Nowa Gazeta Gostyńska" 2008, nr 51/52.
Encyklopedia filatelistyki, red. Tadeusz Hampel, Warszawa 1993.
Matusik Przemysław, *Poczta poznańska 1918-1920. Trudne początki,* Poznań 1998.
Poczta i filatelistyka w Wielkopolsce, red. Antoni Karwacki, Poznań 1993.
Woziwodzki Józef, *Wspomnienia,* mps w zbiorach Muzeum w Gostyniu.